

І.С. Лісниковська

Дніпропетровський національний університет

**М.О. КОРФ І РОЗВИТОК ОСВІТИ
В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (60–80- і рр. XIX ст.)**

Розкрито роль та внесок відомого громадського, земського діяча М.О. Корфа у розвиток освітянської справи Наддніпрянської України

Ім'я барона Миколи Олександровича Корфа (1834–1883 рр.) користувалось великою популярністю в Росії. Воно було знайоме як земським діячам, так і простому робітнику освітянської галузі. З його ім'ям пов'язана історія заснування селянської школи у Наддніпрянській Україні. На Півдні України ця школа зобов'язана своїм виникненням та розвитком безпосередньо барону Корфу. Його діяльність мала вплив і на іншу територію Російської імперії, незважаючи на те, що він ніколи не був діючим педагогом, не присвятив своє життя викладацькій справі, на нього ніколи офіційно не були покладені обов'язки керівника народної освіти. Своєю популярністю він зобов'язаний тільки своєму таланту, енергії та суспільним заслугам.

Перші праці, які були присвячені діяльності барона О.М. Корфа, з'явилися ще за його життя. У них розглядалася його громадська діяльність, пов'язана з організацією педагогічних з'їздів, створенням народних шкіл в Олександрівському та Маріупольському повітах, його публіцистична діяльність [2;3;15]. Численні праці з'являються після його смерті наприкінці 80-х рр. XIX ст. Серед них слід назвати роботи М.Л. Песковського [21], Д. Семенова та В. Остроградського [16]. Наприкінці XX ст. також спостерігався деякий інтерес до постаті М.О. Корфа, пов'язаний із річницею з дня його народження. Звернули увагу на цю подію запорізькі вчені. Але їхні публікації мають загалом краєзнавчий характер [14]. Популярним стало вивчення одного з напрямків його діяльності, а саме, земської – це питання вивчали Н.М. Ковнір [4] та І.О. Кочергін [13]. Саме через брак узагальнюючих праць щодо ролі

барона Корфа у розвитку освітянської справи в Наддніпрянській Україні виникла потреба у написанні даної розвідки.

Майбутній народний просвітителі Микола Олександрович Корф народився 2 липня 1834 р. у Харкові. Його батько, Олександр Федорович, остзейський дворянин був високоосвіченою на той час людиною [14, с. 7]. Барон О.Ф. Корф одружився на Єлизаветі Тимофіївні Врем'євій, українській поміщиці, отримавши за нею в придане село Нескучне Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Хлопець рано залишився без матері і раннє дитинство провів на півдні Росії. Навчався у пансіоні Крюммера у Лівонії. Звідти перейшов до пансіону О.Я. Філіппова у Петербурзі, де навчався до вступу до імператорського Олександрівського ліцею. Саме там він вперше спробував себе на педагогічній ниві, навчаючи італійського учня Кассіні російської мови, пояснював товаришам складні теми з різних предметів. Закінчив курс навчання М.О. Корф із срібною медаллю [21, с. 10].

Після випуску перед Миколою Олександровичем відкривалась можливість блискучої кар'єри на державній службі, адже його дядя Модест Андрійович Корф займав адміністративні посади у Росії. Але відпрацювавши півтора роки у Міністерстві юстиції, Микола Олександрович подає у відставку і переїздить до селища Нескучного [15, с. 30]. Поселившись, барон М.О. Корф одружується у 22 роки на дочці одного з сусідніх поміщиків Марії Михайлівні Клевцовій. Навіть переїхавши зі столиці, барон Корф продовжував цікавитись філософією, політикою та педагогікою, випишував для цього кращі журнали на російській, французькій, німецькій та англійській мовах. Народження дітей привернуло його увагу до проблеми виховання. Для досконального вивчення цього питання він переїздить до Європи щоб вивчити шкільну справу безпосередньо на батьківщині Песталоцци. У такій діяльності пройшло 10 років.

Суспільна діяльність барона Корфа визначилася тільки із впровадженням земських установ у 1866 р. На перших порах він був секретарем земських зборів, членом ревізійної комісії, почесним мировим суддею, а потім і головою мирового з'їзду [21, с. 15–20]. У 1867 р. барон М.О. Корф став членом Олександрівської повітової училищної ради та брав активну участь у дворянських зібраннях, працюючи головним чином, у культурному і «прогресивному» русі [с. 21, с. 25–28].

Його увагу найбільше привертала освіта. Барон М.О. Корф обрав не загальну педагогічну діяльність, а спеціальну народну освіту – нову ниву. Працюючи у земстві, Микола Олександрович прийшов до вис-

новку, що питання про розповсюдження освіти в народні маси — питання земське. Він пояснював, що в поширенні початкової освіти повинні бути зацікавлені і вищі верстви суспільства. Завданням земства вважав забезпечення шкіл учителями та навчальними посібниками. У квітні 1867 р. було вперше здійснено перевірку шкіл Олександрівського повіту. Провів цю роботу в основному Микола Олександрович. За результатами було виявлено, що в Олександрівському повіті Катеринославської губернії парафіяльних, державних селян, німецьких та грецьких колоністів на папері шкіл було сорок, а насправді — лише дві [20].

М.О. Корфу належить ідея і практичне застосування в Малоросії та Росії дешевої та короткочасної народної школи, з навчальним курсом у три зими, з трьома відділеннями, котрі одночасно веде один учитель в одній класній кімнаті. Саме така школа виявилася пристосованою до селянського побуту. Беручись за створення нових народних шкіл в Олександрівському повіті, барон не мав у своєму розпорядженні не тільки підручників і навчальних посібників, а і підготовленого педагогічного персоналу. Він запрошував здібних молодих людей, і вони приїздили до нього часто із дальніх губерній [21, с. 36—38].

Завдяки його активній діяльності на початок 1872 року вже було 100 шкіл (18 із них відійшло до Маріупольського повіту). За прикладом Олександрівського повіту земські школи відкривалися у Бердянському і Мелітопольському повітах. Створення шкіл потребувало грошей, вчителів, підручників. Перше асигнування Олександрівського повітового земства на народну освіту склало 800 карб. і щоб їх отримати, треба було володіти красномовністю Корфа. А ще він зумів запалити своїм ентузіазмом багатьох людей. Місцеві поміщики, жертвуючи на цю справу і свій час, і свої гроші, почали охочіше ставати опікунами шкіл. Організувавши школу в селі Нескучному, М.О. Корф запрошував усіх зацікавлених ознайомитися з нею. Першими прийшли селяни і побачили як і чому навчають їх дітей, після чого вони охоче погоджувалися нести витрати і на школу, і на вчителя. Так, незабаром, у розпорядженні училищної ради була солідна сума від 2 до 3 десятків тисяч карб. у рік на повіт. У результаті копіткої праці на розвиток освіти Катеринославщини йшли великі кошти від міщан, купців, промисловців. Не скупилися землевласники Д.Т. Гнедін, О.Є. Канкрін, П.М. Міклашевський та ін. [14, с. 25—26].

М.О. Корф одним з перших виступив з вимогою загального обов'язкового початкового навчання рідною мовою, а також першим у нашому краї поставив питання необхідності навчання жінок у сільських школах,

про створення середньої школи-гімназії і ремісничого училища [14, с. 34].

Члени училищної ради не менше двох разів на рік об'їздили школи своєї дільниці, ревізували їх, проводили іспити, подаючи про це звіти [1]. На іспитах були присутні і батьки учнів, і місцеві земські гласні, і мирові судді. Всі місцеві інтелігентські сили так чи інакше залучалися до шкільної роботи.

Однією з головних проблем була відсутність кадрів. Катастрофічно не вистачало вчителів, особливо у сільській місцевості, а ті, що працювали, страждали від низької кваліфікації, примітивної методики навчання, відсутності кращого досвіду педагогічної практики. Корф робить всі спроби змінити становище народного вчителя на селі. Перш за все він дбав про підвищення платні, поліпшення умов життя освітан, розробляв цілу систему підвищення педагогічного рівня вчительства, добивається підготовки нових кадрів учителів-наставників.

На М.О. Корфа було покладено обов'язки організовувати учительські з'їзди та курси для вчителів, з чим він блискуче справляється. Перший з'їзд відбувся у грудні 1869 р., безпосередньо вдома у Миколи Олександровича. Були присутніми 25 сільських вчителів [19, с. IX–XXIV]. У вересні 1870 р. за задалегідь складений програмою барон Корф влаштовує учительський з'їзд у с. Гуляйполі. Сюди вже приїхало 48 учителів. Були також присутніми багато запрошених — опікунів, інспекторів народних шкіл Катеринославської губернії. З'їзд проходив чотири дні. За цей час учителі дали одинадцять зразкових уроків за навчальною програмою народної школи. Кожен такий урок детально аналізували [14, с. 27].

Поступово учительські з'їзди привернули увагу прогресивних представників держави і на них почали приїздити з усіх куточків російської імперії, щоб отримати досвід. З 1868 по 1874 рр. відбулось більше ніж двісті губернських та повітових з'їздів земських учителів і декілька десятків літніх педагогічних курсів. Завдання з'їздів полягало у підтримці інтересу до педагогічної діяльності, обміні досвідом, ознайомленні з педагогічною літературою і новинками методичного характеру. На з'їздах читалися лекції, робилися доповіді з найактуальніших питань. Наприкінці кожного з таких з'їздів виступав сам Микола Олександрович, який узагальнював побажання учителів, відповідав на питання, давав поради [4 с. 13]. У червні 1881 р. відбувся з'їзд у Херсоні, на якому були присутніми 250 учителів та вчительок із шести губерній: Чернігівської, Полтавської, Харківської, Таврійської, Подільської і Бессарабської [21, с. 80].

Не маючи широкого доступу до періодичної преси, барон М.О. Корф обрав для пропаганди народної освіти новий спосіб. Він почав випускати «Звіти Олександрівської повітової училищної ради» [1; 17–20], в яких детально давав дані про організацію училищної ради, обов'язки її членів та опікунів. Енергія М.О. Корфа потребувала і іншої роботи: за 5 років він видав п'ять підручників і керівництв для народної школи. Серед таких праць слід зазначити: «Земське питання» [5], «Керівництво до навчання грамоті звуковим способом» [10], «Російська начальна школа» [11], «Наш друг» [7], «Малютка» [6], «Наша шкільна справа» [8]. Для узагальнення всіх труднощів, які виникають з відкриттям народних шкіл і керівництва ними, барон М.О. Корф видав книгу «Російська початкова школа» [11], котру правильно було б назвати керівництвом для земських гласних і учителів сільських шкіл. Упорядковуючи цю книгу, він переслідував мету «зворушити співчуття до народної школи і створити діячів для неї» [11, с. 13].

У 1872 р. М.О. Корф оселився у Женеві і там продовжував займатися публіцистичною та педагогічною діяльністю, відкрив домашню школу для навчання дітей. Перебування барона М.О. Корфа за кордоном не було постійним. Так, наприклад, у 1873 р. його було викликано мариупольським земством Катеринославської губернії для керівництва з'їздом народних учителів. Скориставшись перебуванням М.О. Корфа у Росії, бердянська повітова земська управа Таврійської губернії, запросила його здійснити перевірку шкіл і дати за результатами висновки. Барону М.О. Корфу довелося відвідати тільки 17 шкіл у цьому повіті і провести іспит у 900 учнів. Під впливом М.О. Корфа у Бердянському повіті у 1873 р. були створені дві інструкції, які були спрямовані на покращення справи народної школи у цьому районі [21, с. 86].

Повернувшись з-за кордону, Микола Олександрович Корф здійснив дуже важливу роботу — особисто перевіряв складання іспитів у «новій земській школі». З цією метою він відвідав Маріупольський і Олександрівський повіти Катеринославської губернії. За результатами цих заходів М.О. Корф прийшов до висновків, що потрібна постійна народна школа по всіх селищах Росії з урахуванням рівня розвитку, потреб у житті і віку учня. Також це питання було піднято на обговорення у пресі. Не дочекавшись допомоги земств, барон М.О. Корф особистим прикладом почав впроваджувати свою ідею у життя. Він побудував на своїй батьківщині двотижневі повторні школи для дорослих [21, с. 89]. Для допомоги у здійсненні керівництвом такого типу школи він видає «Керівництво для недільних повторних шкіл», яке являє собою програ-

ми, конспекти, методичні рекомендації і домашні роботи для всіх уроків по всіх предметах [9].

Згодом він видає нову книжку «Наші педагогічні питання» [8]. Вона складається із порад та вказівок, спрямованих на розвиток діяльності громадських організацій і приватних осіб. Вийшла ця книга у 1882 р. Наступний рік у житті барона М.О. Корфа видався дуже активним: він видає «читання для народу» під назвою «Хлібний Жук (Кузька)» [12] та у червні керує педагогічним з'їздом у Бердянському повіті. У вересні його обирають почесним опікуном «Гнедінського ремісничого училища».

Помер барон М.О. Корф 13 листопада 1883 року у м. Харкові [14, с. 51].

Барон М.О. Корф зробив величезний внесок у розвиток освіти нашого регіону. Він зробив Олександрівський повіт своєрідною Меккою, куди зверталися за порадою багато педагогів, чи то у зв'язку з організацією народних шкіл, чи з питанням методики викладання різноманітних предметів. Його по праву можна назвати творцем земської народної школи, так званої «трирічки». Визначним у його діяльності є розробка методики звукового навчання. Слід підкреслити важливість його публіцистичних праць, які сприяли розповсюдженню його ідей з різних питань освітянської справи.

Діяльність барона М.О. Корфа стала прикладом того, як багато може зробити одна людина на користь суспільства і всієї країни.

Бібліографічні посилання

1. Весенний 1868 года осмотр школ 1 и 2 мировых участка Александровского уезда, произведённый председателем Александровского уездного училищного совета Будницким. — Екатеринослав, 1868; Отчёт члена Александровского уездного училищного совета Т.Д. Гнедина о школах 1 и 2 участка за 1868/69 учебный год. — Екатеринослав, 1869.

2. *Воленс В.* Барон Н.А. Корф, как школьный деятель // Народная школа. — 1884. — № 1. — С. 29—42.

3. Заботы барона Н.А. Корфа об устройстве повторительных школ. Педагогическая хроника // Народная школа. — 1884. — № 1. — С. 46—48.

4. *Ковнір Н.М.* Микола Олександрович Корф — педагог, публіцист, земський діяч // Грані. — 2002, вересень-жовтень. — С. 10— 14.

5. *Корф Н.А.* Земский вопрос (О народном образовании). — СПб., 1867.

6. *Корф Н.А.* Малютка. Первая книга после азбуки для народной школы и семьи. — СПб., 1872.

7. *Корф Н.А.* Наш друг. Книга для чтения учащихся в школе и дома и руководство к начальному обучению родному языку. — СПб., 1871.

8. *Корф Н.А.* Наши педагогические вопросы. — М., 1886.

9. *Корф Н.А.* Руководитель для воскресных повторительных школ. Программа, конспекты, методические указания и домашние работы для всех уроков всего учебного года при обучении Закона Божию, церковно-славянскому и русскому чтению, правописанию и деловому письму, арифметики, измерению площадей, географии и русской истории, в переделах элементарного курса для подростков и взрослых. — СПб., 1868.

10. *Корф Н.А.* Руководство к обучению грамоте по звуковому способу. — Екатеринослав, 1867.

11. *Корф Н.А.* Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей сельских школ. — СПб., 1870.

12. *Корф Н.А.* Хлебный жук (кузька). Чтение для народа. — СПб., 1883.

13. *Кочергін І.О.* Діяльність М.О. Корфа в земських установах Катеринославської губернії // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Науковий щорічник. Вип. 1. — Д, С. 54–62.

14. *Кушніренко І.* Напівзабуті імена... / І.Кушніренко, В.Жилінський — Запоріжжя, 2004.

15. *Медников Ф.* Барон Николай Александрович Корф // Народная школа. — 1873. — №11. — С. 36–39.

16. *Остроградський В.* Русские педагогические деятели / В. Остроградский, Д. Семёнов. — М., 1887.

17. Отчёт Александровского уездного училищного совета и членов его: Д.Т. Гнедина, Ф.Ф. Малева, Е.И. Шабельского, барона Н.А. Корфа, В.А. фон-Шварца и отца С. Иванова, о произведённой каждым из них ревизии училищ, за 1870-1871 учебный год. — Екатеринослав, 1871.

18. Отчёт члена Александровского уездного училищного совета барона Н.А. Корфа за 1868 год. — Екатеринослав, 1868.

19. Отчёт члена Александровского уездного училищного совета барона Н.А. Корфа за 1869 год. — Екатеринослав, 1869.

20. Отчёт члена Александровского уездного училищного совета барона Н.А. Корфа за 1867 год. — Екатеринослав, 1867.

21. *Песковский М.Л.* Барон Н.А. Корф, его жизнь и общественная деятельность. Биографический очерк. — СПб., 1893.

Надійшла до редколегії 01.10.2007 р.